

การรับรู้ การถ่ายทอด และการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มจักสาน จังหวัดชลบุรี

ผองสุข นิยมประดิษฐ์
สุพจน์ บุญวิเศษ*, ร.ด.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้ การถ่ายทอด การรักษา รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับ วัฒนธรรมการจักสานของชุมชนในจังหวัด ชลบุรี ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยได้มาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกต และจดบันทึกกลุ่มประชาชนในชุมชนเขตพื้นที่ จังหวัดชลบุรี ทั้งที่เป็นผู้ดำเนินการถ่ายทอด วัฒนธรรมของท้องถิ่นและผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด วัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ครูในโรงเรียน และ ชาวบ้านที่เป็นผู้ถ่ายทอด เด็กและเยาวชนที่ ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรม จำนวน ๓๐ คน ผลการวิจัยพบว่า

๑. การรับรู้วัฒนธรรมการจักสานของ ท้องถิ่นแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะที่มี อยู่แล้ว ลักษณะของบุคคล และแหล่งเรียนรู้ โดยมีการเรียนรู้ภายในครอบครัว ในโรงเรียน และในชุมชนเป็นหลัก

๒. ลักษณะการถ่ายทอดการจักสานใน วัยผู้ใหญ่ ได้รับการถ่ายทอดในมิติทางวัฒนธรรม สังคม เช่น เรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต อาศัย ดูและจำจากคนรุ่นก่อนและมีการดัดแปลง พัฒนาแก้ไขในปัจจุบัน ส่วนเด็กและเยาวชน ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น โดย ผ่านระบบโรงเรียน ครอบครัว และการรับจ้าง ทำผลิตภัณฑ์จักสานในชุมชน

*นิสิตบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา

รองศาสตราจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

๓. การรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่ามีความพยายามที่จะรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นการจักสานในชุมชน สำหรับปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากงานจักสาน คือ หารายได้ไม่แน่นอนและไม่มากนัก ความต้องการของตลาดไม่มากเท่าที่ควร การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้เป็นที่ต้องการของตลาดยังไม่มากนัก งานจักสานในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์ใช้งานยาวนานเท่าที่ควร เยาวชนและคนรุ่นใหม่ยังไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร รวมทั้งสภาพสังคมในชุมชนปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่นิยมทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีรายได้แน่นอน มากกว่าการประกอบอาชีพจักสาน

บทนำ

ผลของการพัฒนาประเทศในช่วง ๒ - ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา พบว่าให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักด้วยการใช้ทุนที่เป็นตัวเงินและทุนทรัพยากรธรรมชาติเป็นพื้นฐาน มีการนำเข้าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่ขาดการพิจารณามิติทางสังคมและวัฒนธรรม (พรธนะวลัย คีรีวงศ์วัฒนา และ สมหมาย แจ่มกระจ่าง, ๒๕๔๕, หน้า ๕๓) โดยเฉพาะการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน เป็นเหตุให้วัฒนธรรมท้องถิ่นบางอย่างในชุมชนที่ดิงามหายสาบสูญไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนและสังคมไทย เพราะศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ เป็นทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้สังคมเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น มีพลังมากขึ้น ทำให้เกิดความไว้วางใจกันของคนในสังคม ช่วยหล่อลื่น

กลไกการทำงานในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติและมีความสงบมากขึ้น รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหามโนธรรมในสังคมให้ดีขึ้นด้วย (ผ่องสุข นิยมประดิษฐ์, ๒๕๔๕, หน้า ๖) ดังงานวิจัยของนิตินันท์ พันทวี (๒๕๔๔) เรื่องการศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ได้แก่ สมบัติ ความสบายใจ ความกตัญญูกตเวที ความอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และความมีน้ำใจงาม สำหรับคุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ประกอบด้วย คุณค่าในฐานะเป็นกระบอกเสียงสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษา และให้ความบันเทิงแก่ชุมชน คุณค่าในฐานะที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม และคุณค่าในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน

ดังนั้น ทิศทางของการพัฒนาซึ่งทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนสูญหายหรือลดน้อยถอยลงจึงส่งผลหลายประการต่อครอบครัวและสังคมไทย ดังเช่นปัญหาครอบครัวอ่อนแอลง ชุมชนขาดความเข้มแข็ง คนในสังคมชุมชนมุ่งวัตถุนิยม เกิดการเห็นแก่ตัว เอารัดเอาเปรียบ สร้างความแตกแยกไร้ฉันทานในสังคมชุมชน การพัฒนาจิตใจและคุณธรรมของคนในชุมชนสังคมถูกละเลย คนจำนวนไม่น้อยไม่สนใจไม่ใส่ใจรักษา ไม่ถ่ายทอดสืบสานวัฒนธรรมในสังคมชุมชนอย่างจริงจัง ซึ่งยิ่งทำให้สังคมชุมชนอ่อนแอลงมากขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้คนไทยและสังคมไทยสูญเสียทั้งทุน

ทางสังคม ทูทางวัฒนธรรม คุณภาพชีวิต
คุณภาพสังคม และคุณค่าความเป็นไทย

ดังนั้น การศึกษาคั้งนี้จะมีส่วนช่วยให้
ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำเอา
ข้อค้นพบจากการวิจัยไปประยุกต์ใช้สืบทอด
และรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป นอกจากนี้
การศึกษาคั้งนี้เป็นการศึกษานำร่องในจังหวัด
ชลบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนา
ที่สำคัญของภาคตะวันออกของประเทศไทย
ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว สังคม และ
การเมือง จากการศึกษาของสุพจน์ บุญวิเศษ
(๒๕๔๕) ในเรื่องพฤติกรรมผู้นำของนายก
เทศมนตรีเทศบาลตำบลในเขตพื้นที่จังหวัด
ชลบุรี พบว่าพฤติกรรมผู้นำของนายกเทศมนตรี
เทศบาลตำบลในเขตพื้นที่จังหวัดชลบุรีที่เป็น
จริงและควรจะเป็นในด้านโครงสร้างการริเริ่ม
และด้านจินตอาทร (ตามทัศนะของนายก
เทศมนตรีเทศบาลตำบล ผู้ใกล้ชิดนายกเทศมนตรี
เทศบาลตำบล และประชาชน) โดยเฉลี่ยอยู่ใน
ระดับสูง ดังนั้นการแก้ไขปัญหาในอนาคตเพื่อ
สืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนจึงน่าจะ
ทำได้ง่ายกว่าพื้นที่อื่น ๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการรับรู้วัฒนธรรมการ
จักสานของท้องถิ่นในชุมชนจังหวัดชลบุรี
๒. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดวัฒนธรรม
การจักสานของท้องถิ่นในชุมชนจังหวัดชลบุรี
๓. เพื่อศึกษาการรักษาวัฒนธรรมการ
จักสานของท้องถิ่นในชุมชนจังหวัดชลบุรี

รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการรักษา
วัฒนธรรมการจักสาน

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

๑. แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้วัฒนธรรม
การจักสานของท้องถิ่นในชุมชน

เบอร์ทเลย์ (Bertley, 1972, pp. 22-23) ได้
กล่าวว่า การรับรู้ หมายถึง ความจริงของสิ่ง
ทั้งหลายในโลกที่บุคคลได้รับและประมวลเป็น
ประสบการณ์ของตน ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมที่
แสดงออกของบุคคลนั้น ๆ อีกทั้งยังส่งผลต่อ
บุคลิกภาพของบุคคลนั้น ๆ พฤติกรรมของ
บุคคลมิได้เกิดขึ้นจากอิทธิพลภายนอกที่มา
กระทบตัวบุคคลเท่านั้น แต่ส่วนใหญ่เกิดจาก
การรับรู้ของบุคคลเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่
สำคัญด้วย

แกริสัน และ แมกูน (Garrison &
Magoon, 1972, p. 607) ให้ความหมายของ
การรับรู้ว่า หมายถึง กระบวนการซึ่งสมอง
ตีความหมายหรือแปลข้อความที่ได้จากการ
สัมผัส (Sensation) ของร่างกาย (ประสาทสัมผัส
ต่าง ๆ) กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งเร้า ทำให้เรา
ทราบว่าสิ่งเร้าหรือสิ่งแวดล้อมที่เราสัมผัสนั้น
เป็นอะไร มีความหมายอย่างไร มีลักษณะ
อย่างไร ฯลฯ การที่เราจะรับรู้สิ่งเร้าที่มาสัมผัส
ได้นั้น จะต้องอาศัยประสบการณ์ของเราเป็น
เครื่องช่วยในการตีความหรือแปลความ

เทพพนม เมืองแมน และ สวิง สุวรรณ
(๒๕๒๕, หน้า ๖ - ๗) การรับรู้ หมายถึง
กระบวนการในการเลือกรับ การจัดระเบียบ

และการแปลความหมายของสิ่งเร้าที่บุคคลพบเห็น หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยในสภาพแวดล้อมหนึ่ง ๆ

จากความหมายของการรับรู้ที่ได้กล่าวข้างต้น พอจะสรุปความหมายของการรับรู้ได้ว่า การรับรู้ คือ ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลมาจากการแปลความหมาย หรือการตีความสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับจากการสัมผัสของร่างกายกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งเร้า โดยอาศัยประสบการณ์และความรู้เดิมแล้วนำมาประมวลเป็นประสบการณ์ใหม่ ความรู้ใหม่ที่มีผลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้น

อาร์โนลด์ และ เฟลด์แมน (Arnold & Feldman, 1986, pp. 35-37) ได้กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคล ๓ ประการ คือ

๑. คุณลักษณะที่มีอยู่แล้ว (Characteristics of the Entity) ทำให้เกิดภาพพจน์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดจากการสรุปและตีความของแต่ละกลุ่มคนซึ่งอาจทำให้เกิดอคติในทางดีและไม่ดี ภาพพจน์เช่นนี้ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของแต่ละกลุ่ม เช่น เชื้อชาติ ฯลฯ

๒. คุณลักษณะของบุคคล (Characteristics of Person) เป็นลักษณะที่แตกต่างกันของบุคคล มีอิทธิพลต่อการรับรู้ลักษณะเหล่านี้ ได้แก่ ประสบการณ์ การเห็นคุณค่าความรู้ ฯลฯ

๓. คุณลักษณะของสถานการณ์ (Characteristics of the Situation) เป็นสถานการณ์ที่มีผลต่อการรับรู้ของบุคคล

แนวคิดของอาร์โนลด์ และ เฟลด์แมนดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของผจงสุข นิยมประดิษฐ์ และ มานพ แจ่มกระจ่าง (๒๕๔๕, หน้า ๖๕ - ๗๐) ที่พบว่า มีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ ได้แก่ อาชีพของบิดามารดา ประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรม การได้รับข้อมูลข่าวสาร ทัศนคติของครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เป็นต้น

๒. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๔, หน้า ๑๖๗) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมว่า เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อให้ผู้รับเกิดการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตสิ่งใหม่ ๆ มีการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นภายใต้บริบททางสังคมและสภาพแวดล้อมที่หลากหลายและแตกต่างกัน โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญา มีอยู่ ๒ วิธี คือ

๑. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การละเล่น เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

๒. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวิทยาทาน

วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีตามขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด (สามารถ จันทร์สุรย์, ๒๕๓๖, หน้า ๑๔๕)

๓. แนวคิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๔, หน้า ๘๖ - ๘๗) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเสนอเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑. ต้องมีความเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นความดีมีคุณค่า และสะสมกันมานาน เป็นเรื่องที่ผสมผสานทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

๒. การศึกษาและรวบรวมประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ

๓. การจัดระบบข้อมูล เพื่อเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน

๔. การศึกษาวิธีการที่เหมาะสมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเล่าประสบการณ์ เป็นต้น

๔. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารักษาศิลปวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม

แห่งชาติ (๒๕๓๕, หน้า ๑๐) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ ๒ ประการ คือ

๑. วัฒนธรรมในความหมายทั่วไป หมายถึง วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับ และใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคม

๒. วัฒนธรรมในความหมายเชิงปฏิบัติการ หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น ๓ ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผน แผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลิตผลทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารักษาศิลปวัฒนธรรม ได้แก่

๑. พัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต รวมทั้งสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๒. พัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีคุณธรรมใน ๓ ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมแห่งการสมานฉันท์และ

เอื้ออาทรต่อกัน มุ่งหวังให้คนไทยมีชีวิตที่ดีและมีความสุข โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นเพื่อสร้างสรรค์ชุมชน สามารถส่งสมทุนทางปัญญา รู้จักรักษาและต่อยอดภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (๒๕๔๗) ได้ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยที่มีส่วนสนับสนุนในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นไทยและการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกว่ามี ๑๐ ลักษณะ คือ ความสามารถในการคิด คุณธรรม ซื่อสัตย์และรักความถูกต้อง สุขภาพจิตดี ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดีและสูงใหญ่ รักการเรียนรู้ ขยัน อดทนและทุ่มเททำงานหนัก มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม มีระเบียบวินัย รู้รอบด้าน และเท่าทันสถานการณ์ และประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ เห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ไทย ซึ่งหมายถึง การมีความสนใจ ตระหนัก ภูมิใจในความเป็นไทย การให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าเอกลักษณ์ไทย มีความสามารถในการอธิบาย เผยแพร่เอกลักษณ์ไทย รวมทั้งสามารถประยุกต์วัฒนธรรมไทยเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันและพัฒนาสังคมส่วนรวม

ในทำนองเดียวกัน สิทธา พินิจภูวดล และคณะ (๒๕๔๔) ได้วิเคราะห์เสนอแนวทางในการนำจุดเด่นหรือข้อดีของการดำเนินงานวัฒนธรรมของฝรั่งเศสมาปรับใช้ในประเทศไทยว่าควรส่งเสริมประชาชนให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมไทย รวมทั้งสนับสนุนการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม

กับต่างประเทศ เพื่อให้ประชาชนสามารถปรับประยุกต์พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันได้

วิธีวิจัย

๑. กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนจังหวัดชลบุรี โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ครูในโรงเรียน และชาวบ้านที่เป็นผู้ถ่ายทอดจำนวน ๕ คน และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นจำนวน ๒๕ คน เช่น เด็กและเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ฯลฯ การสุ่มตัวอย่างใช้แบบเฉพาะเจาะจง (Specified Sampling) จำนวน ๓๐ คน

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑) สมุดบันทึกการสัมภาษณ์ พร้อมประเด็นการสัมภาษณ์ เพื่อศึกษาการรับรู้ การถ่ายทอด การรักษา รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับวัฒนธรรมการจักสานของชุมชนในจังหวัดชลบุรี

๒) บันทึกการสังเกตเพื่อศึกษาการรับรู้ การถ่ายทอด การรักษา รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับวัฒนธรรมการจักสานของชุมชนในจังหวัดชลบุรี

๓) เทปบันทึกเสียง

๔) กล้องถ่ายภาพ

๓. วิธีรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการ ดังนี้

๑) การศึกษาเอกสาร

๒) การศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม จดบันทึก การสังเกตการรับรู้ การถ่ายทอด และการรักษาวัฒนธรรมจักสานของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นและผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่น ได้แก่ เด็กและเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ครูในโรงเรียน และชาวบ้านที่เป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม

๔. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลใช้วิธีการสามเส้า (Triangulation) คือ

๑) ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ แหล่งที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่ง เวลา สถานที่ และบุคคล

๒) ตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยทั้งผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยหลังจากเก็บข้อมูลแล้วจะมาบันทึกข้อมูลด้วยกัน โดยใช้ความคิดเห็นตรงกัน

๓) ตรวจสอบสามเส้าด้วยวิธีการ (Methodological Triangulation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายวิธี ทั้งจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อค้นหาประเด็นสำคัญ

๒) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) พรรณนาข้อมูลตามกรอบการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต

๓) สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด

ผลการวิจัย

๑. การรับรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน การรับรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนแบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ

๑.๑ คุณลักษณะที่มีอยู่แล้ว เช่น มีบรรพบุรุษในครอบครัวทำการจักสาน

๑.๒ คุณลักษณะของบุคคล พบว่าผู้ที่ยังคงทำการจักสานอยู่ เป็นผู้ที่มีความสนใจเห็นคุณค่าของการจักสาน ชอบและรักในการจักสาน เห็นประโยชน์ของการจักสาน แต่จำนวนผู้สนใจและยังคงทำการจักสานอยู่มีจำนวนลดลงตามลำดับ

๑.๓ คุณลักษณะของสถานการณ์ ในชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้จักสานภายในครอบครัว ในโรงเรียน และในชุมชน แต่ปริมาณแหล่งเรียนรู้มีจำนวนลดลงตามลำดับเมื่อเทียบกับในอดีต เนื่องจากมีผู้สนใจทำอาชีพจักสานน้อยลง ส่วนใหญ่มักไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่า

๒. การถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน

๒.๑ ในวัยผู้ใหญ่ได้รับการถ่ายทอดในมิติทางวัฒนธรรมการจักสาน โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต อาศัยดูและจำจากคนรุ่นก่อน และมีการดัดแปลงพัฒนาแก้ไขในปัจจุบัน

๒.๒ ในวัยเด็กและเยาวชนได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยผ่านระบบโรงเรียน ครอบครัว และการรับจ้างทำผลิตภัณฑ์จักสานในชุมชน

๓. การรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนรวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการรักษาวัฒนธรรม

๓.๑ การรักษาวัฒนธรรมการจักสานของท้องถิ่นในชุมชนพบว่า มีความพยายามที่จะรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน โดยการจัดการเรียนการสอนจักสานในโรงเรียนของชุมชน ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่บางท่านใช้เวลาว่างในการจักสานให้รุ่นลูกหลานได้เห็น

๓.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการรักษาวัฒนธรรมภูมิปัญญาจักสานในชุมชน ได้แก่

๓.๒.๑ งานจักสานให้รายได้ไม่แน่นอนและไม่มากนัก ทำให้มีผู้จักสานน้อยลง

๓.๒.๒ ความต้องการของตลาดไม่มากเท่าที่ควร หาดตลาดส่งสินค้าจักสานได้ยาก

๓.๒.๓ การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้เป็นที่ต้องการของตลาดยังไม่มากนัก

๓.๒.๔ กระแสค่านิยมการใช้

วัสดุอื่นในสังคม เช่น พลาสติก

๓.๒.๕ งานจักสานในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังไม่มีอายุการใช้งานยาวนานเท่าที่ควร

๓.๒.๖ เยาวชนและคนรุ่นใหม่ยังไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร

๓.๒.๗ สภาพสังคมในชุมชนปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่นิยมทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีรายได้แน่นอนมากกว่าประกอบอาชีพจักสาน

จากปัญหาและอุปสรรคในการรักษาวัฒนธรรมภูมิปัญญาจักสานดังกล่าว ทำให้มีแนวโน้มว่า ภูมิปัญญาจักสานอาจจะลดลงถึงขั้นหายสาบสูญไปจากชุมชน ดังนั้น ภาครัฐ ภาคประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรให้ความสำคัญและส่งเสริมแก้ไขปัญหาดังกล่าว ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินแก้

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องการรับรู้ การถ่ายทอดและรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มจักสาน จังหวัดชลบุรีในครั้งนี้ ผลการวิจัยส่วนใหญ่สอดคล้องกับแนวคิดของอาร์โนลด์และ เฟลด์แมน (Arnold & Feldman, 1986, pp. 35-37) และ งานวิจัยของผจงสุข เนียมประดิษฐ์ และ มานพ แจ่มกระจ่าง (๒๕๔๘, หน้า ๖๘ - ๗๐) ที่พบว่า มีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ ได้แก่ คุณลักษณะที่มีอยู่แล้ว คุณลักษณะของบุคคล และคุณลักษณะของ

สถานการณ์ เช่น อาชีพของบิดามารดา

ประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรม การได้รับข้อมูลข่าวสาร เพศ รายได้ของครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เป็นต้น รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธ์ (๒๕๔๔, หน้า ๑๖๗) ที่กล่าวว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญา มีอยู่ ๒ วิธี คือ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก และวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ซึ่งมีขั้นตอนวิธีการถ่ายทอดแตกต่างกัน โดยในเด็กควรมีขั้นตอนการทำกิจกรรมที่ง่าย ไม่ซับซ้อน ดึงดูดใจ ส่วนในวัยผู้ใหญ่ใช้วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านการบอกเล่า โดยตรงหรือการประกอบอาชีพตามแบบอย่างบรรพบุรุษ โดยอาศัยประสบการณ์ที่พบเห็น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (๒๕๔๕) ที่พบว่า การถ่ายทอดและวิธีการเข้าถึงความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมอาจกระทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑. การสอบถามผู้รู้ เป็นวิธีการค้นหาความรู้เบื้องต้น โดยการสอบถามจากผู้รู้หรือผู้พบเห็นเหตุการณ์ ในบางกรณีจะใช้วิธีสอบถามจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ชำนาญการเฉพาะสาขา

๒. การประจักษ์ เป็นวิธีการเข้าถึงความรู้โดยวิธีการสังเกต

๓. การใช้ประสบการณ์ เป็นวิธีการหาความรู้ด้วยผัสสะเฉพาะบุคคล เนื่องจากการสังสมประสบการณ์อันเกิดจากการพบเห็นหรือปฏิบัติ

๔. การศึกษาแบบอุปนัย เป็นการเข้าถึงความรู้โดยการรวบรวมข้อมูลหรือข้อเท็จจริงย่อย ๆ แล้วนำไปวิเคราะห์เพื่อจำแนกประเภทและหาความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงแล้วจึงสรุปผลเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยกรใช้เหตุผลด้วยกระบวนการทางตรรกวิทยา

๕. การใช้ความรู้สึก การหยั่งรู้จากสามัญสำนึก เป็นการใช้ความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นหลักในการตัดสินใจการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการเข้าถึงความรู้โดยอาศัยความรู้สึกจึงมีความแตกต่างจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้หลักการหาความรู้โดยใช้เหตุผล ฉะนั้น ในการประเมินผลการจัดกิจกรรมจึงใช้วิธีการสะท้อนความรู้สึก ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการนิยมชมชอบในคุณค่า (Preference of Value) ซึ่งเป็นระดับขั้นความรู้ที่รู้คุณค่าของสิ่งของ ปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมซึ่งตนเองได้รับ และซึมซาบตามลักษณะของการสร้างคุณค่า หรือค่านิยม (Valuing) ที่แสดงออกถึงความสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในงานศิลปะต่าง ๆ (Krath Wohl, 1964 อ้างจาก ส้วน สายยศ และ อังคนา สายยศ, ๒๕๔๓, หน้า ๑๒ - ๑๘)

นอกจากนี้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังพบว่า หนทางหนึ่งที่จะช่วยรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนไว้ได้ คือ การสนับสนุนให้เด็กเยาวชน และประชาชน เห็นคุณค่าความสำคัญ ของวัฒนธรรมท้องถิ่น เผยแพร่เอกลักษณ์ วัฒนธรรมท้องถิ่นรวมทั้งสามารถประยุกต์ศิลป-วัฒนธรรมท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสมัย ตลาด

และการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ในทำนองเดียวกันสอดคล้องกับการศึกษาของ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (๒๕๔๗) ที่กล่าวว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยที่มีส่วน สนับสนุนในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ ก้าวหน้าได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นไทยและการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก มี ๑๐ ลักษณะ คือ ความสามารถในการคิด คุณธรรม ซื่อสัตย์และรักความถูกต้อง สุขภาพ จิตดี ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดีและสูงใหญ่ รัก การเรียนรู้ ขยัน อดทนและทุ่มเททำงานหนัก มี จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม มีระเบียบวินัย รับผิดชอบต่อ และเท่าทันสถานการณ์ และประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ เห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ไทย

และจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้สอดคล้อง กับการศึกษาของสิทธา พินิจภูวดล และคณะ (๒๕๔๔) ที่ได้วิเคราะห์เสนอแนวทางในการนำ จุดเด่นหรือข้อดีของการดำเนินงานวัฒนธรรม ของฝรั่งเศสมาปรับใช้ในประเทศไทยว่า ควร ส่งเสริมประชาชนให้ตระหนักในคุณค่าและ ความสำคัญของวัฒนธรรมไทย รวมทั้งสนับสนุน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างประเทศ เพื่อให้ประชาชนสามารถปรับ ประยุกต์ พัฒนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสภาพสังคม ปัจจุบันได้

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๑.๑ ควรมีการประสานงาน ร่วมมือ กันทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน และ ชุมชนในการถ่ายทอดและรักษาวัฒนธรรม

ท้องถิ่นของชุมชน รวมทั้งการแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ เพื่อรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน เช่น การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์จักสานขึ้นในชุมชน เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว รักษาวัฒนธรรม และ เพิ่มพูนรายได้ให้มากขึ้น การพัฒนาการศึกษา และการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์การจักสาน ในชุมชนให้เป็นที่ต้องการของตลาดให้มากขึ้น การพัฒนาแหล่งจักสานเป็นชุมชนให้เป็นสถานที่ ท่องเที่ยวเพิ่มพูนรายได้ เป็นต้น

๑.๒ ควรมีการส่งเสริมสนับสนุน ให้เยาวชน ประชาชน ฯลฯ ตระหนักถึงคุณค่า และ ความสำคัญของวัฒนธรรมภูมิปัญญา ท้องถิ่น เพื่อสืบทอดรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนต่อไป

๑.๓ ควรมีการส่งเสริมพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว วัด โรงเรียน (บวร = บ้าน - วัด - โรงเรียน) ในการพัฒนา การรับรู้ การถ่ายทอด และการรักษาวัฒนธรรม ท้องถิ่นของชุมชนให้มากขึ้นต่อไปในอนาคต

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

๒.๑ ควรมีการวิจัยเรื่องการรับรู้ การถ่ายทอด และรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของ ชุมชนในงานด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากงานจักสาน

๒.๒ ควรมีการวิจัยเรื่องการรับรู้ การถ่ายทอด และรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของ ชุมชนในชุมชนพื้นที่อื่น ๆ

๒.๓ ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบ การรับรู้ การถ่ายทอด และรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ และงานศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นด้านต่าง ๆ

รายการอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (๒๕๔๗). คุณลักษณะสำคัญที่พึงประสงค์ของคนไทยตามแต่ละช่วงวัย. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.

ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. (๒๕๔๕). การสร้างดัชนีบ่งชี้และเกณฑ์การประเมินคุณภาพทางศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ทบวงมหาวิทยาลัย.

เทพพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ. (๒๕๒๕). พฤติกรรมองค์กร. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

นิตินันท์ พันทวี. (๒๕๔๔). การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา

ชุมชน : กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพัฒนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผจงสุข นิยมประดิษฐ์. (๒๕๔๕). ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไทยที่ยั่งยืน. ม.ป.ท.

ผจงสุข นิยมประดิษฐ์ และมานพ แจ่มกระจ่าง. (๒๕๔๕). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสนใจและการรับรู้ การเลือกใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อมของครูและนักเรียนมัธยมศึกษาในเขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร. วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม, ๒(๑), ๖๕ - ๗๐.

พรรณวลัย คีรีวงศ์วัฒนา และ สัมหมาย แจ่มกระจ่าง. (๒๕๔๕). การพัฒนาศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนของศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม, ๒ (๑), ๕๓.

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. (๒๕๔๓). เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

สามารถ จันทร์สุรีย์. (๒๕๓๖). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ:

อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (๒๕๓๔). ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์คุรุสภา.

..... (๒๕๓๕). ความหมายและขอบข่ายของงานวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

สิทธา พินิจภูวดล และคณะ. (๒๕๔๔). รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางการดำเนินงานวัฒนธรรมของประเทศฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล.

สุพจน์ บุญวิเศษ. (๒๕๔๕). พฤติกรรมผู้นำของนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลในเขตพื้นที่

จังหวัดชลบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๔). *วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชน
ในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Arnold, H.J., & Feldman, D.C. (1986). *Organizational Behavior*. New York: McGraw - Hill
International.

Bertley, S.H. (1972). *Principle of perception*. New York: Harper and Row.

Garrison, K.C., & Magoon, R.A. (1972). *Education Psychology*. Columbus, OH: Charles
E. Merrill Publishing.

.....

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University